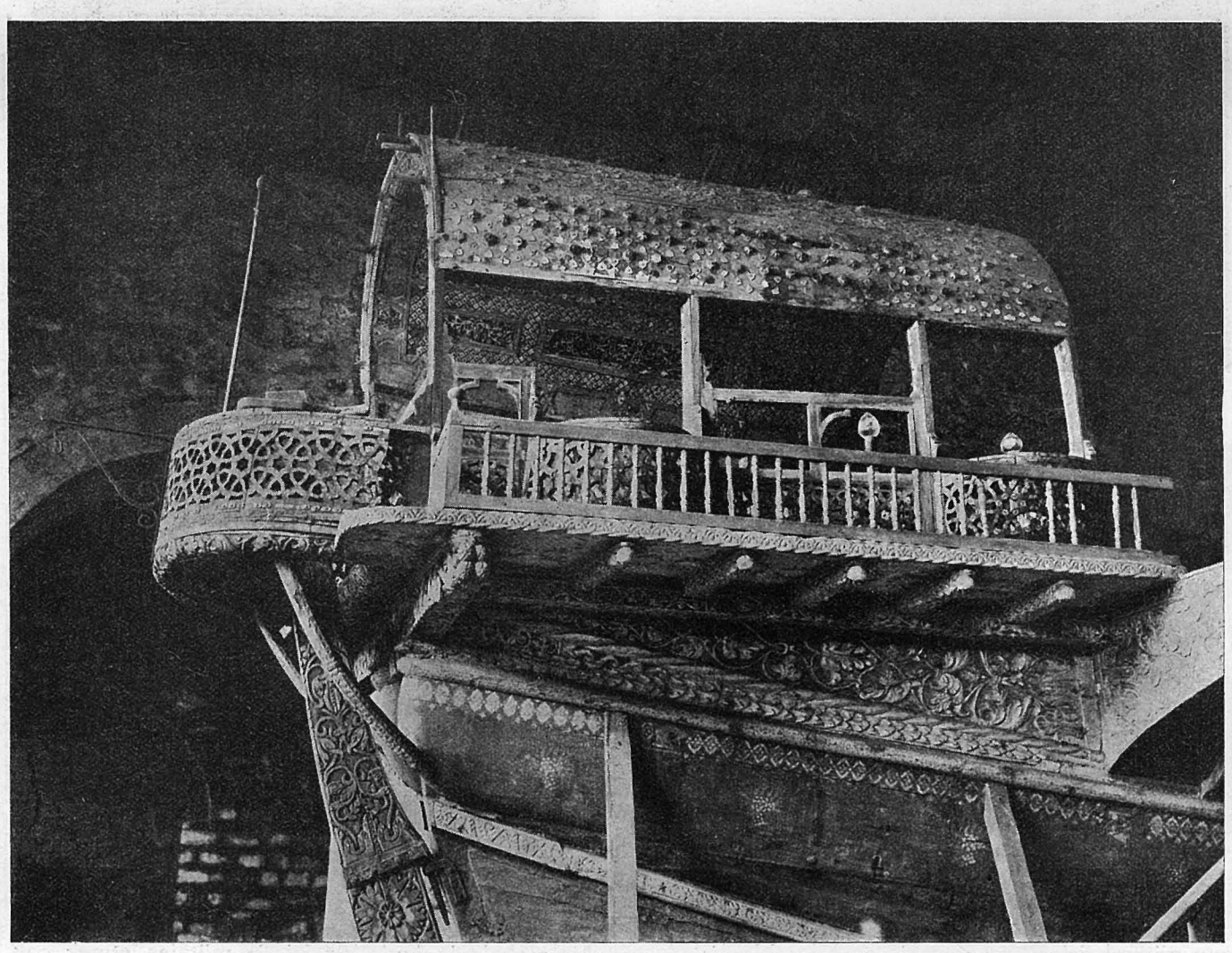

IV ncü SULTAN MEHMEDİN SALTANAT KAYIĞI

Yazan: Zarif ORGUN.

Kasımpaşada Deniz müzesinde bulunan bu saltanat kayığını merhum Abdurrahman Şeref, Topkapı Sarayı hümayunu müştemilâtı hariciyesi beyanındadır, adlı makalesinde Sepetçiler köşkünü ve yanındaki kayıkhane ocağını anlatırken Tarihî Osmanî encümeni mecmuasında (1); merhum Halil Edhem Eldem ise Sarayburnundaki Kayıkhane ocağından da bahseden resimli bir yazısiyle Şehbal mecmuasında (2) ilk defa tanıtmışlardı. Bilâhare merhum İhtifalci Ziya Bey'de Istanbul ve Boğaziçi dlı eserine sepetçiler köşkü ve kayıkhane ocağı kısmına evvelki her iki yazı ve resimlerden nakiller yapmıştı. (3)

1 — Abdurrahman Şeref —Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası— Sene 1329 - Sahife 268 - (Topkapı Sarayı müştemilâtı hariciyesi beyanındadır.) adlı makalesinde: (.... Kayıkhane derununda hususî bir koğuşta bimisl-u -baha bir antika bütün azametile mehabetnümadır. O da iki buçuk asırdanberi ve sadenişin-i istirahat olan Sultan Mehmed han-ı rabiin saltanat kadirgasıdır.... Kıçındaki köşkün ziynet ve nefaset ve zerafeti kalem ile tasvir etmek kolay değildir. Her tarafı ince kalem ile minakârî altın işlenmiş ve kabartmaların ortasında akik ve necef nev'inden muhtelif renkde taşlar oturtulmuş cidden şahane bir kasr-ı sabihtir...) demektedir.

2 — Şehbal, Sayı 75.

3 — İhtifalci Mehmed Ziya —İstanbul ve Boğaziçi— Cilt I - Sahife 297-300.

Değerli arkadaşımız Halûk Y. Şahsuvaroğlu da 24 haziran 1944 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Deniz müzesindeki muhteşem kadirga başlıklı yazısını bu konuya hasretmiş, ayrıca ilk tersanelerimiz, gemilerimiz ve bahriye arşivi hakkında da kıymetli malûmat vermişti.

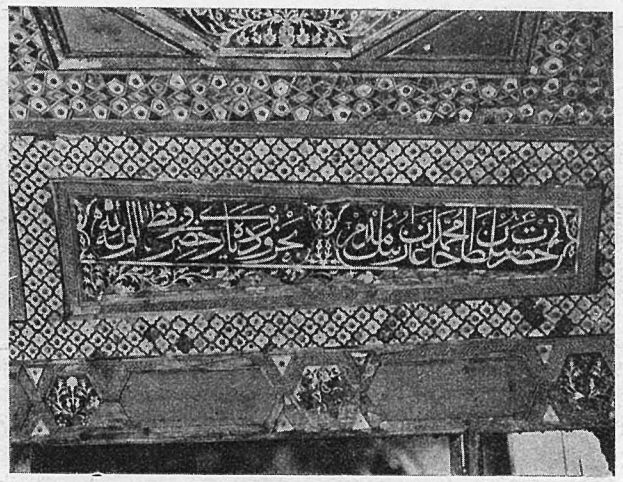
1944 yılı mart ayındanberi bu kayığın müzeyyen köşkü Topkapı sarayı müzesi Müdürlüğünün murakabe ve mesuliyeti altında tamir ettirmekte bulunduğundan bu kayığın teknik evsafına, hususiyetlerine ve onarma esaslarını tesbit için teşekkül eden heyetlerin kararlarına, onarım safhalarına ve tezyinat esaslarına dair bildiklerimizi anlatmağa ve bu tekne için şimdiye kadar yazılanlardan da faydalarak kagirga denildiği hâlde ne için Saltanat kayığı isminin daha doğru olacağını belirtmeğe çalışacağız.

39 metre 70 uzunluk, 5 metre 70 en, 2 metre 40 santim derinlikte olan bu kayığın omurgadan küpeşteye baş yüksekliği 2 metre 28, omurgadan köşk üstüne olan kıç irtifaı 5 metre 80 santimdir. 140 ton su çekmektedir. Yirmi dört çifte yani kırk sekiz küreklidir. Gayet uzun ve ağır olması icabeden küreklerinden maalesef elde bugün tek bir örnek bile kalmamıştır.

Merhum Abdurrahman Şeref 1329 senesinde saltanat kayıkları Hamlacılar ocağından Kasımpaşadaki şimdiki yerlerine naklolunmadan evvel küreklerini gördüğünü ve her kürek topacında üç kabze bulunduğunu yazar. Buna nazaran her kürekte üç kişinin kürek çektiği ve kürekçi sayısının 144 olduğu anlaşılır.

Halil Ethem Eldem'in kaydettiğine göre de kayık Venedik kadirgası diye meşhur imiş; fakat eski saray hamlacılarından biri kendisine bunun Avcı Sultan Mehmet zamanından kalma olduğunu, hâtta bazı havası ruhaniyeye malik olup sıtmaya ağacından verildiğini, eskidenberi üzerinde kandil yakıldığını söylemiş; nitekim bu gemiyi merak edip görmeğe giden ihtifalci Ziya Beye de sıtmaya iyi gelir diye ağacından bir parça koparıp vermişler. (4)

Teknik evsafını kısaca anlattığımız, bir vakitlerde tahtası sıtma ağacı diye halka dağıtılan gemi-

Tahtın iç kısmında yan tarafta bulunan yazılar. Alt kenarda boş gözüken yerlerde bulunan gümüş lavhalar üzerindeki dokuz beyitlik kasideden bir mısra kalmıştır. (Resim: II. B.)

nin kıç üstünde etrafı müşebbek korkuluklarla çevrili ve iki yadan dörder ayağa istinat eden müzeyyen bir köşk bulunmaktadır. Arka tarafı ön kısmına nazaran daralan bir kemer şeklinde olan bu köşke kayığın tahtı demek daha doğrudur. Tahtın içi ve dışı bağa ve sedef ile müzeyyendir. Müzelerimizde mevcut gemiler arasında en eski bir yapıdır. Taşıdığı tahtın tezyinatının fevkalâdeliği ile de büyük bir sanat değerini haizdir. Sayın Halûk Y. Şahsuvaroğlunun dediği gibi deniz inşa tarihimizle güzel sanatlar tarihimizi ilgilendiren bir varlıktır.

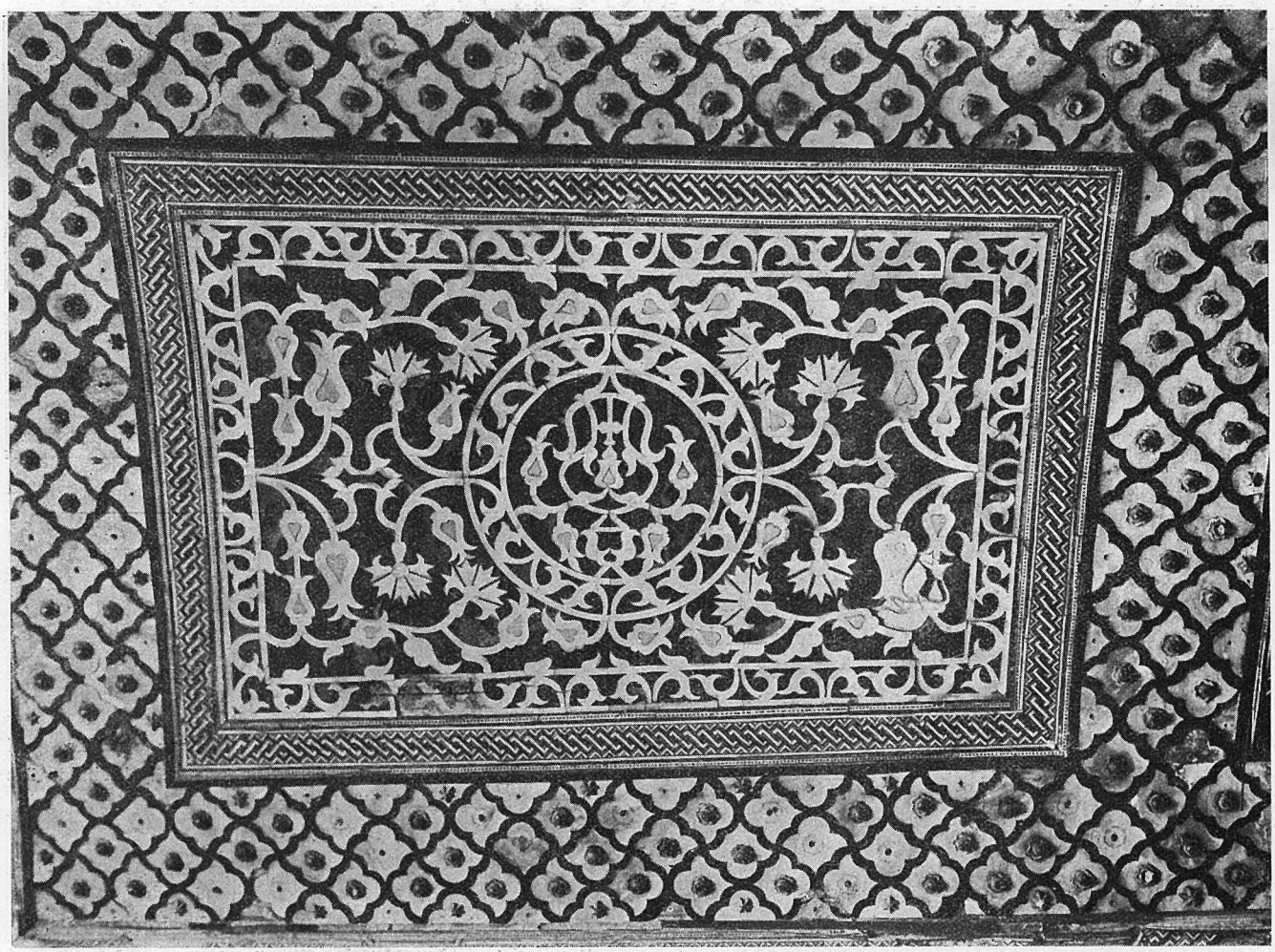
Maalesef son asrın ihmal ve lâkaydisi tahtın tezyinatının mühim bir kısmının dökülmesini, kaybolmasını hattâ belki de açılmasına sebep olmuştur.

Bugün dünyada emsali olmayan bu muhteşem Türk kayığının tezyinatına gelince:

Köşk veya taht kayığın kıç üzerinde olup kayığın bu kısmı omurgadan itibaren altı metre kadar yüksekliktedir. (Tam ölçüsü 5,70) etrafı müşebbek

4 — İhtifalci Mehmed Ziya —İstanbul ve Boğaziçi— Cild I, Sahife 300.

Aynen (.... Bu esrarıengiz sefineyi görmek için olan arzu ve merak bir kat daha iştidad ederek behemehal gidüp sıtma ilâcı almağa karar verdim ve ertesi günü de ocağa müracaat ettim. Beni içeriye götürdüler ve kemali tâzim ile o koca sefinenin etrafını dolaştırdılar; ziyaret ettirdiler. Bana bir cemilei mahsusa olmak üzere sefinenin kıç tarafının üstündeki taht gibi köşkün örtüsünü bir az açarak bir cebhesini gösterdiler. Arusek ve fildişi ve bağa ile işlenmiş ve necef ve firuze ve sair ahcarı nadire ile müzeyyen olan bu eseri bi nazirin karşısında hakikaten ruhaniyet hissettim. Bundan sonra geminin çürümüş bir tahtasından sıtma ilâcı olarak bir miktar toz verdiler, yine kemali ihtiram ile oradan çıktık.)

Yazıların yan tarafında bulunan lâle ve karanfilli pano.

korkuluklarla çevrilidir ve dörderden sekiz ayağa müsteniddir. (Resim I) Dışındaki hendesî tezyinatta gümüş yuvalar içinde büyük kıt'adaki renkli taşlar nazarı dikkati çekmektedir. Bu taşların gümüş yuvalarından birinde Kanunî Sultan Süleymanın ayar tuğrası bulunmaktadır. Bu, kayığın köşkünde yuva vazifesi gören gümüşlerin saraydan verilmiş olduğunu gösterir. Belki ilerde saraydan çıkan eşyanın yazıldığı defterlerde bu kayığa sarfedilmek üzere verilen gümüş kaydına tesadüf edilerek geminin devri hakkında doğru bir malûmat elde edilebilecektir. Resimde görüldüğü veçhile bu kısım çok haraptır ve tezyinatının hepsinin yeniden yapılması icabetmektedir. Taşların da çoğu eksiktir.

İç tarafta evvelâ oyma bağa zemin üzerine gömme sedef ve sülüs hattı ile yazılmış kıt'a göze çarpar. (Resim II)

S a ğ d a :

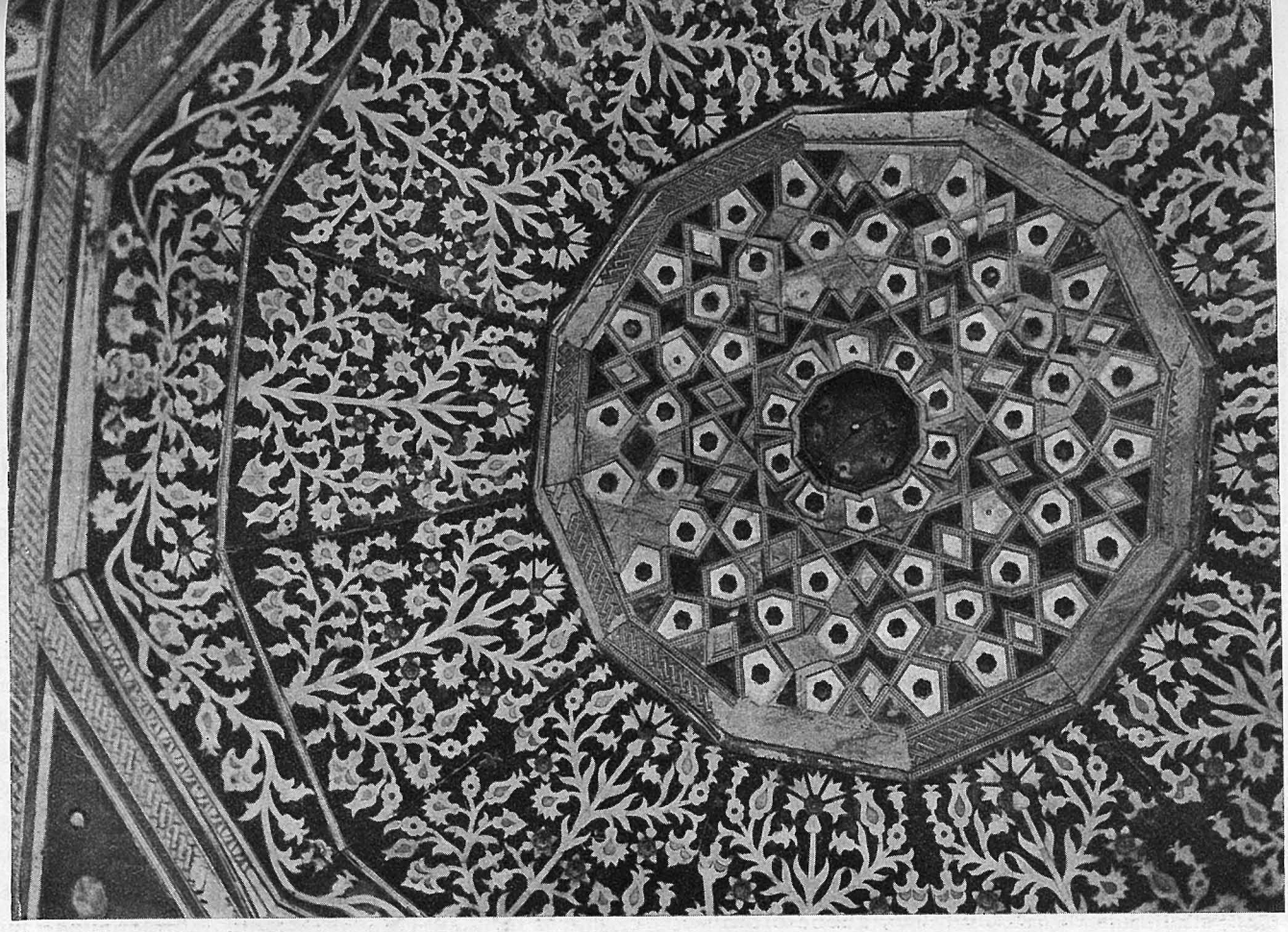
Hazret-i Sultan Mehmet Han gazinin müdam
Bahr-ü-berde yarı Hızır Hafızı Allah ola

S o l d a :

Yapdura daim saadetle nice â'lâ kayık
Ömr-ü Nuh ile cihan milkinde Şahinşah ola

Bu yazıdan başka köşkün içini çepçevre dolaşan dokuz beyitlik gümüş kaside levhalarından ise yalnız aşağıda yazılı bir mısraı kalmıştır.

B — II. numaralı resimde yazı altında görülen tezyinatın tamamı.

Tavan ortasındaki kubbe ve kenarının tezyinatı.

Resim : 4

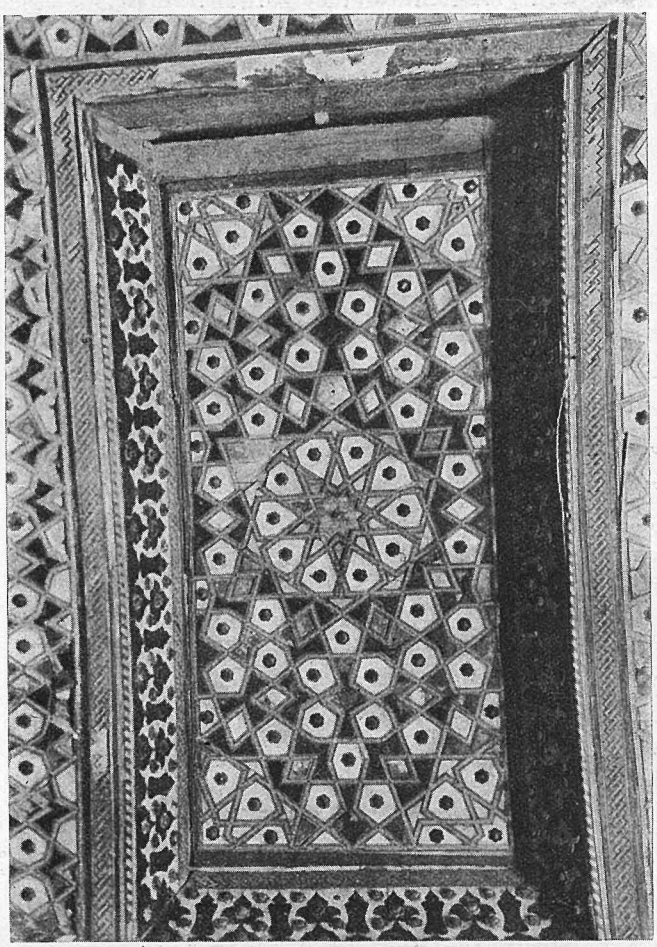
Devam-ı ömrile Rüstemlik itsün kahraman âsâ (x) (Resim II. B.)

bu kaside tam olarak bulunsa idi belki ebced hesabile bir tarih elde edilebilir ve geminin tam devri meydana çıkardı. Çünki, bugün her ne kadar Mehmed IV.e izafe olunuyor isede tezyinatı itibarile klâsik devrin hususiyetlerini taşıdığından ve elimizde Ahmet I. in arife tahtı gibi bu işe yakın zenginlikte bir misal de bulunduğundan Mehmet III. de mal edilebilir. Şimdilik bu hususta kat'i hüküm vermekten uzağız.

Sülüs kıt'anın sağ ve solunda karanfil ve lâle ile fevkalâde güzel kompoze edilmiş birer pano vardır. Yazıların ve bu panoların dışındaki kısımda bulunan sedeflere firuze ve yakutlu, altın yaldızlı gümüş çiçekler veya yıldızlar oturtulmuştur ki bunlardanda büyük bir kısmı noksandır. (Resim III.)

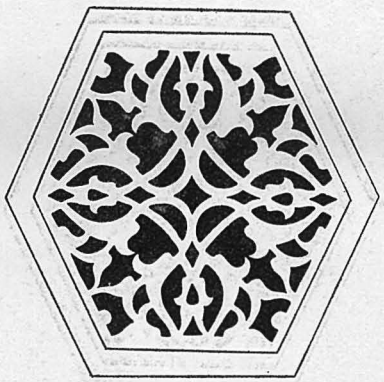
Tavanda; ortada küçük bir kubbe vardır. (Resim IV.) Kubbenin ortası üzerleri gümüş çiçekli hen desî tezyinatlıdır; etrafı aynı kökten çıkan lâle ve

(*) Abdurrahman Şeref, Halil Edhem, Ziya merhumlar bunun devamı olan (Yürütsün ber-rü-bahre hükmün ol Sultanı bi hemta) mısraını havî diğer bir parçadan daha bahsederlerse de son zamanlarda bunun da kayboldüğü anlaşılmaktadır.

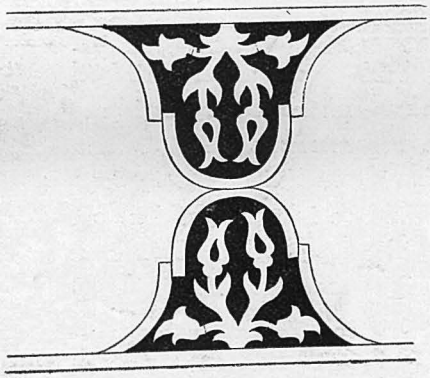

Tahtın arka kısmındaki tekne tavanın tezyinatı.

— II. numaralı resmin alt kısmında boş olarak yerleri görülen kaside lavhaları arasındaki tezyinatın tamamlanmış şekilleri.

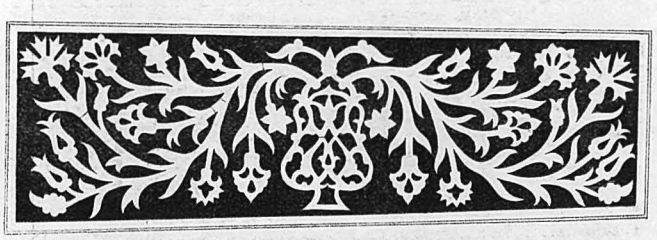

— II. numaralı resimde; yazı orta ve yanlardaki lâle demetleri.

karanfillerle çevrilidir. Esasen köşkün tezyinatında hâkim olan desen klâsik devrin ve Türk motiflerinin belli başlı çiçeği karanfil ve lâledir. (Resim III ve IV.) Kubbenin önünde tezyinatı hiç kalmamış küçük bir kubbe, arka tarafında bir tekne tavan vardır. Bunun da tezyinatı hendesî taksimatlıdır. (Resim V) Baş taraf kemeri tepelik denilen çiçek koncası motifleriyle bezenmiştir. Köşkün istinat ettiği direklerin üzeri ise tekne tavan, kubbe ortası ve dış bördürü gibi hendesî tezyinatlıdır.

Müşebbek korkuluklarda ise tezyinat köşkün iç ve dışındakinden ayrılmaktadır Burada yine klâsik devrin en seçme örneklerinden biri olan benek motifinin yer aldığını görmekteyiz.

Fakat köşkün tezyinatı Abdurrahman Şeref, Halil Ethem, İhtifalci Ziya merhumların dediği gibi her tarafı ince kalem ile minakârî altın işlenmiş değildir. (5) Böyle bir şey yoktur, tarif ettiğimiz gibidir. Yalnız bağaların renk kazanması için altlarına altın varak yapıştırılmıştır ki yeniden yapılan yerlerde biz de bunu tatbik ediyoruz. Bütün tezyinatı çerçeveliyen filetolar ise fildişi, abanoz ve kalay ile imal olunmuştur. Bu filetolar bilhassa hendesî tezyinatlı kısımlarda bağa ile fildişini birbirinden ayırmakta, yazıları ve panoları çerçevelemektedir. (Resim II, III, IV ve V)

İç kısımdan bir pano.

Tezyinat esasını kısım kısım hülâsa ettiğimiz köşkü bir kül olarak da tetkik edecek olursak desen ve kompozisyonunda hiç bir aksaklık göremeyiz. Her şey yerli yerindedir. Esasen mimarîde ve süsleme sanatında bağa ile sedefi birlikte olarak en iyi şekilde kullanmasını bilen ve bu iki maddeye en geniş bir tatbik sahası bulan bir millet olduğumuz inkâr olunmaz bir hakikattir. Topkapı Sarayı müzesindeki Ahmed I. in arife tahtı, müzelerimizde bulunan sayısız mahfazalar, çekmeceler, kutular, iskemleler, koltklar, sehpalar, rahleler, büyük küçük masalar, gergefler, saat dolapları, çerçeveler, camilerimizin, türbe ve medreselerimizin, saray ve köşklerimizin kapıları, dolap kapakları, bu sahada ne kadar ileri olduğumuzun canlı birer şahitidirler. Bilhassa bu işde, aynı zamanda Hassa Başmimarlığını da yapmış olan, iki üstadı ve eserlerini anmak icabeder.

Bu iki sanatkâr Murat III. ün türbe kapısı (6) ile Türk ve İslâm eserleri müzesinde bulunan bir kuran mahfazasına (7) ismini yazan Dalgıç Ahmet ile tercemei halinden (8) eşsiz bir sedefkâr olduğunu anladığımız ve sanatinin inceliğinin her türlü tezahürüne yaptığı Sultan Ahmet camiinde büyük bir yer ayıran Mehmed ağadır. (9)

Şimdi bir az da bu gemiye niçin kadirga demek istediğimizi ve saltanat kayığı tabirinin daha doğru olacağını inceleyelim.

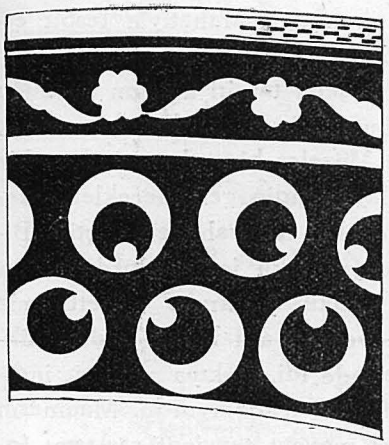
5 — İhtifalci Ziya Bey —İstanbul ve Boğaziçi— Cild I Sahife 300.

6 — Zarif Orgun —Mimar Dalgıç Ahmed— Arkitekt sene 1941 - Sayı 3-4.

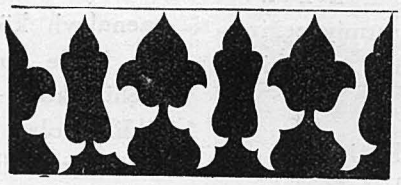
7 — Aziz Oğan —Müzelerimizdeki Şaheserler— La Turquie Kémaliste - Sayı 43.

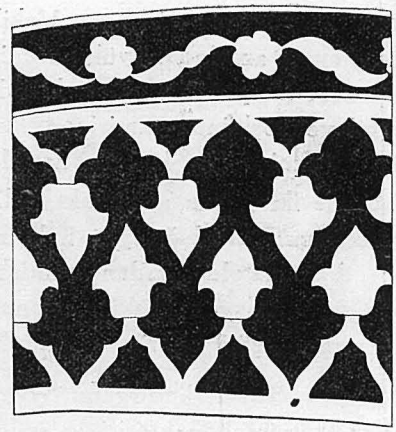
8 — Tahsin öz —Mimar Mehmed Ağa ve Risalei mimariye— Arkitekt ayrı baskı - Sayı 16.

9 — Tahsin öz —Sultan Ahmed camiinin tezyinî hususiyetleri— Vakıflar dergisi - Sayı II.

— Tahtın kemerinin arka kısmının tezyinatı.
Bu motifler Mihriban Sözer tarafından tamamlanmıştır.

Tahtın kemerinin ön kısmının tezyinatı.
Ve V. numaralı resimdeki tekne tavanın bordürü.

Tahtın içinde yazılı kıtanın üçüncü mısraı (Yapdura daim saadetle nice âlâ kayık) dır. Binaenaleyh devrinde bu tekneye verilen isim kayıktır. Nitekim resmini koyduğumuz ve padişah genç Osmanın cevelânını gösteren minyatürde de buna benzer tekneye verilen isim kayıktır. hem de yirmi altı çifte kürekli altanat kayığı; yani bizimkinden sekiz kürek fazladır. Kaldıki kadirga bir harp gemisidir. Topu, güvertesi, anbarı, sereni, yelkeni vardır. Burada akla Venedik kadirgası rivayeti gelebilirse de biz buna ihtimal vermiyoruz.

I — Venedik kadirgası olsa idi daha büyük bir tekne olacaktı, yukarıda arzettiğimiz hususiyetleri bulunacaktı. Bilindiğine göre bir kadirganın müretteb atı üç yüz kişidir. Bunda o kadar kişi alacak yer yoktur. Geminin yapısında da kadiraglığını gösterecek bir hal bulunmamaktadır.

II — Bu tekne açık denizler için yapılmamıştır. Kısa gezintilere mahsustur. Ekmek ve su koyacak yeri hâtta helâsı bile yoktur.

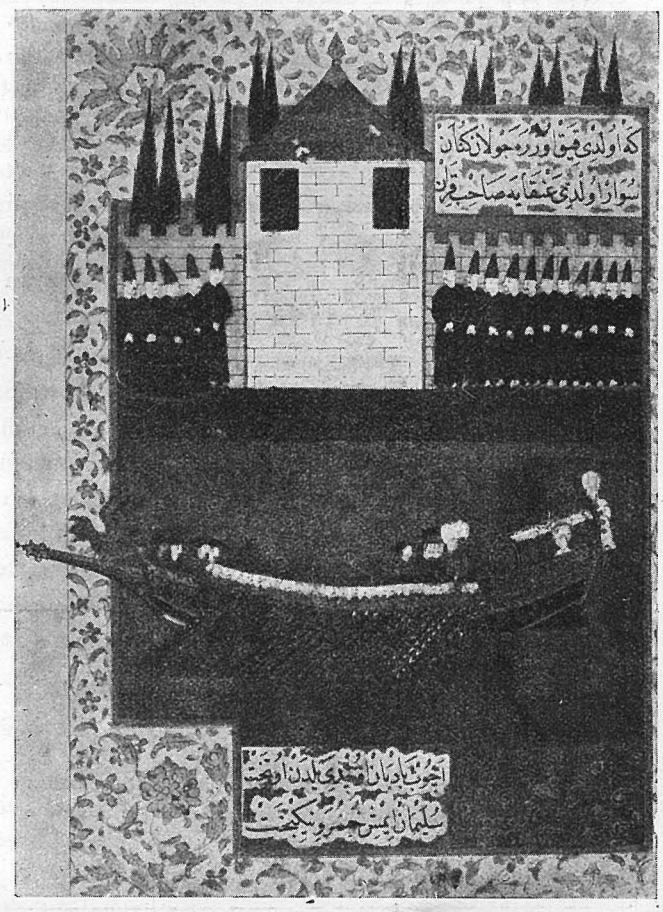
Mehmet IV. ün Silâhtar tarihinde okuduğumuz kısa gezintilerini bu kayıkla yapmış olması kuvvetle muhtemeldir.

III — Teknede yabancılık görenlerle teknenin (üzerindeki boyanın tesiriyle olacak) köşke nazaran daha yeni bir inşaat olduğunu zannedenlerin fikrine de iştirak etmiyoruz. Köşkün tekneye göre ve her ikisinde burada inşa olunduğuna kaniiz.

Onarmaya nasıl başlandı:

Merhum Hamdi beyin yaptırdığı ufak tamirden sonra (10) birkaç kere esaslı onarımı için bir cereyan hasıl olmuş gibi iş teşebbüs safhasından ileri gidememişti.

Şükrana lâyıktır ki en tehlikeli bir zamanda, yani tezyinatın inhilâle yüz tuttuğu sırada, Millî Müdafaa Vekâleti işi ele almış güzel sanatlara ve ihtisasa taalûk eden bir mevzu olduğundan 1942 yılında Maarif vekâletine müracaat etmiş ve Maarif Vekilliğince de Topkapı Sarayı müzesi müdürü Tahsin Oz'ün riyasetinde Ayasofya Müzesi müdürü Res-

Sultan Osmanın (Genc Osman) Saltanat kayığı

10 — İhtifalci Ziya bey —İstanbul ve Boğaziçi— Cild I Sahife 300.

sam Sami Boyar (11) ve Vekillik âbideleri koruma heyeti azasından yüksek mimar Macit Kural'dan mürekkep bir heyet teşkil olunarak kayığın vaziyeti ve köşkünün tamiri esasları hakkında bir rapor istenmişti. Bu heyetin hazırladığı rapor esas itibariyle iki kısma ayrılmakta idi. Birincisi Saltanat kayıklarının durduğu yer hakkındadır ki konumuzun dışında olduğundan bundan bahsetmiyeceğiz; kayığın müzeyyen köşkünün onarılmasına ait ikinci kısım ise şöyle hülâsa olunabilir:

I — Tarihî kadırganın çok sanatlı bir eser olan köşkünün hava tesiriyle sedef ve bağaları düşmüş ve düşmektedir. Bu tezyinat tamamen inhilâl etmeden derhal tamirine başlanması gerektir. Bazı desenler büsbütün zayi olursa bu tamire imkân kalmıyacaktır.

II — Demir paraçollarla kadırgaya bağlı olan köşk yerinden çıkarılarak iyi bir ambalaj ile sedefçi ustalarının kış ve yaz çalışabilecekleri bir binaya nakledilmelidir.

III — Tamir işi dört, beş sene sürecektir. Bugün ki fiyatlara göre bu işin on bin liraya kadar yapılabileceği tahmin olunur.

Bu ilk rapor üzerine iş katiyet kesbediyor, icabeden tahsisat ayrılıyor ve tamir esaslarını ve teferruatını kararlaştırmak üzere yine Topkapı Sarayı müzesi müdürü Tahsin Öz'ün riyasetinde ikinci bir heyet mahallinde müteaddit tetkikler yopıyor, (Bu heyette evvelki bulunanlara ilâveten Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü Burhan Toprak, Deniz müzesi Müdürü Mehmet Ali Unal, Müzeler kimyakeri Nureddin Akbulut ve Topkapı Sarayından Zarif Orgun da vardır.) ve sekiz maddelik bir rapor yazılıyor. Bu rapora görede yapılacak onarmanın keşfini Tekne mütehassısı Sabri Ölçer, Prof. Süheyl Ünver ve Zarif Orgun hazırlıyor. Bunun üzerine de bu keşfi tatbik edecek olan emanet heyeti teşekkül ediyor ki bu heyete de Tekne mütehassısı Sabri Olçer'in başkanlığında Topkapı Sarayı müzesi memurlarından Naci Kumbaracı ile yine aynı müzeden olan Zarif Orgun ayrılıyor.

Tetkik, keşif ve emanet heyetlerinin mesaisine iştirakimiz bu iş ile başındanberi yakından âlâkadar olmamızı icabettirdiğinden bu konu üzerindeki çalışmaları ve onarmayı safahatiyle tesbit etmemize imkân vermiştir.

Raporlara göre köşkün tamiri kayığın durduğu yerde yapılamazdı. Bu iş için gösterilen iki yerden, Divanhane binası ile Müzeler kimyahanesinden, biz usta ve amelenin kolayca gidip gelebilecekleri daha merkezî bir yerde olan Kimyahaneyi seçtik. Binaenaleyh köşkün oraya nakli icabediyordu ki en güç iş de bu oldu. Çünkü, yukarıda arzettiğimiz veçhile köşk kayığın yerden altı metre kadar yükseklikte olan kıç üzerinde idi. Askıya alırken, indirirken çok dikkat edilmesi icabediyordu. Maamafih biz her ihtimale karşi mevcut tezyinat saslarını fotoğrafla tesbit ettik ve daha da fazlasını yaparak Prof. Süheyl'in nezareti altında bütün tezyinatını kopye ettirdik, kalmış olan bağa ve sedefler ve taşlar dökülmesin düşmesin diye tutkallı kâğıtlar yapıştırdık, pamuklarla ambalaj yaptık, ondan sonradır ki köşkü kayığa bağlıyan rabıtalar kesildi, söküldü ve Denizyollarının yeni atölye ustalarının yardımı ile askıya alınarak yerinden indirildi, yaylı arabalarla kimyahaneye getirildi.

Yapılacak ilk iş yerlerinden oynamış olan ve ya sağlamca bulunan ve mevcut tezyinatı teşkil eden sedef ve bağaları teker teker elden geçirerek yerlerine icabı veçhile tesbit etmek ve bu iş yapılırkende eksik yerler için lâzım gelen malzemeyi tedarik etmek idi. Bu da ilk üç ayda tamamlandı. İkinci üç ayda noksan yerler yapılmaya başlandı. Şimdi üçüncü üç ayın içindeyiz; bu müddetin sonunda köşkün içi tamamen yapılmış ve dışa geçilmiş olacaktır. Ancak dışı içinden daha harap bir hâlde ve tezyinatı hiç kalmamış olduğundan bu kısmın onarılması daha uzun bir zamana mütevakkıf bulunduğu gibi daha da fazla bir masrafa ihtiyaç hasıl olacaktır.

Yazımızı bitirmeden, anlattığımız onarmanın, Halûk Y. Şahsuvaroğlunun âlâkalı makamların dikkat nazarını çekmek için yorulmadan sarfettiği mesaisine inzimam eden Topkapı Sarayı müzesi müdürlüğünün yakın âlâkası üzerine Millî Müdafaa Vekâleti ile Maarif Vekilliğinin bu hususta işbirliği yapmalarının sayesinde başladığını, yakında muvaffakıyetle sona ereceğini ümit ettiğimizi; tezyinatın eksik yerlerinin mevcutlara nazaran yeniden yapılabilmesi için Mihriban Sözer'in titiz bir ilgi ile hazırladığı kalıpların işin yürümesine bilhasa büyük yardımı olduğunu, ustaların ise işin azameti karşısında saygı ve hayranlık duyarak mümkün olduğundan fazlasını yapmağa çalıştıklarını kaydetmek isteriz.

■

11 — Sami Boyarın Bahriye müzesi müdürlüğü zamanında saltanat kayıkları, Hamlacılar ocağından Kasımpaşaya naklolunmuştu.